

Tarján Tamás

Szemmagasságban XI.

Április 1-e van, Cseres Tibor születésnapja. Isten éltesse őt sokáig! De új Cseres-kötet pillanatnyilag nincs a boltokban. A mai nap Goda Gábor születésnapja is. Kívánjunk neki erőt, egészséget! De új munkát tőle ugyancsak hiába keresnénk. Próbáljunk tehát a bolondos derű világnapján egy szellemes, játékos kötetet föllelni. Nem igazán sikerül. A hazai könyvpiacra úgy sok a könyv, hogy kevés. Úgy bő a kínálat, hogy szűkös. S a közelgő ünnepi könyvhét, meg a magunk mögött hagyott téli könyvvásár, az esztendő két könyves sűrűsödési pontja túlságosan is magukba, maguk köré szippantják a jelentékeny kiadványokat. Könyvkiadásunkból hiányzik a jó ritmus, az egészséges folyamatosság, állandóság.

/Milyen az az ugyanaz?/ Ha már április 1-én íródik e szemle, s mindenképp a naphoz illő könyvet akarunk választani előljáróban, essék a figyelem *Koppány Márton BEVEZETÉS UGYANEKBE* című kötetére, melyet a Pesti Szalon jelentetett meg. A *Dada papa* című nyitó írás, vagy a *Hogyan jussunk ki a temetőbe?*, *Hogyan viselkedjünk a temetőben?* útmutatásai, az ajánlott "mocarásmentes", nyugodt fekvés azt sejtetik, hogy a formabontó elmésség, a morbid humor otthonos a lapokon. Így is van, általában azonban csalatkozunk kell. A szerző szövegei, verses történetei és konceptuális sorozatai oly elegyesek, színvonalukban is, műfajukban is, megoldásaikban is, stílusvilágukban is, hogy az író tehetségének karakteréről, mértékéről képtelenség informálódni. Ötletre és sorokra futja a talentumból, művekre nemigen. Az első ciklus, a *80-90* a legígéretesebb – vagyis a most negyven éves Koppány Márton korai, kezdő évtizede. A sokkal kisebb távot regisztráló *91-92* "elversesedése" nem a legjobb jel, mert az író jóval többet ígér a próza környékén, mint az akárhogy csúrt-csavart líraszerűség berkeiben. A

középső fejezet, az *Egy kis idő* hatvan oldalán összesen legföljebb háromszázötven szó áll, "hullámokba", mondattöredékekbe rendezve, kézírásos betoldásokkal megspékelve, lábjegyzetelve. Ez, ha tetszik, a vérbeli posztmodern, ha nem tetszik – és nem tetszik –, akkor a konceptualizmusnak nevezett irodalmi humbug.

Mindezzel együtt ez a fragmentumos, likas, jellegzetesen ezredvégi könyv híven kifejezi a mai "fiatal", vagy "fiatalabb" magyar irodalom állapotát. A teljes bizonytalanságot, amibe a csőd és a bravúr egyként belefér. Miként is írta Tandori Dezső a *Wizjel W.S.*-nak négy so-

rában? “A kevesebb-mint-ugyanaz/ holnyi helyet se kér egészen./ semelyikfelől oldalaz/ maga s más egyenesszögében.” A semmivel egybevágó “ugyanaz”, a semmitlen semmi semmennyi helyet sem kér magának, és e semmitlen semmis semmi semelyikfelől sem “semimizik” a nem-szögben, semszögben: az egyenesszögben. Ebbe az “ugyanaz”-ba, ebbe a napjainkra jellemző hiátusos káoszba, ebbe az “*ugyanebbe*” is csak *bevezet* a könyv.

Ennyi a jelentősége. Tudniillik: így vagyunk.

/Történelmi félálom/ Jó lenne már egy Bereményi-regényt olvasni! Azt, amelyikbe az író jónéhány esztendeje belekezdett, publikált is belőle ízelítőt, aztán sikeres filmrendezői és kevésbé sikeres színigazgatói tennivalói miatt abahagyta, hogy időnkénti nyilatkozataiban a mihamarabbi folytatással kecsegtessen. Amíg mi várakozunk, mint Ecsédi és Vízi a pályaudvaron, addig meg-megjelennek *Bereményi Géza* munkásságának pótköttei. Már mint a hiányt pótló könyvek. 1988-ban az Eldorádó című filmjének forgató-

könyve – arra emlékeztetve a bánatos szíveket, hogy valamikor (tizenöt-húsz évvel ezelőtt) egészen természetes volt, ami ma egészen ritka: a magyar filmek textusának, az elkészülés körülményeinek, a kritikai visszhangnak a közreadása, dokumentálása. Tavalyelőtt aztán jött a *Dalok* gyűjteménye, nem kevés hibával és hiánnyal, de mégiscsak a nyomtatásra bízva Cseh Tamás estjeinek repertoárját. Most pedig a T-Twins Kiadó előrukkolt a KELET-NYUGATI PÁLYAUDVAR című kötetecskével, amelyben három műsor kapott helyet - “három időjárásjelentés, ahogyan azt Cseh Tamás előadta az 1979-es, 1981-es és 1992-es években”. Ne füstölögjünk, hogy megint nem a legpontosabb a szöveg, és megint ügyetlen a kivitel (nincs tartalomjegyzék, nincs mutató a dalbetétekhez). Ne merengjünk azon, hogy a különben ízléses füzet talán ajándék volt a magányos gitáros idén januárban megült, bizony már 50. születésnapjára... Örvendjünk, hogy van egy új Bereményink, az immár Liszt-díjjal kitüntetett Cseh Tamást élénk idézve.

A három eset: a *Frontátvonulás*, a *Jóslat* és a *Nyugati pályaudvar* hol sokszólamú, hol dialogikus magánbeszède, magándala arról győz meg, hogy Bereményi Géza és Cseh Tamás tényleg fontos dolgokat tudtak az időkjárásáról. Az “Ennek vége, értik?!” úgy tett pontot - 1979-ben - egy dalest végére, hogy nemcsak a dalestnek volt vége: a tíz évvel későbbi nagy történelmi pontot is előre odaszúrta. Az 1981-es *Jóslat* v i s s z a f e l é is megjövendölte *azt, ami van*: a rejtjeles beszéd teljes nyíltságával énekelte, amit nagyon sokan tudtak, de nagyon kevesen mondtak. Végül a friss műsor, a *Nyugati pályaudvar* kemény és kedélyes szürrealizmusa azt vizionálja, kérdi, latolgatja, hogy talán meg sem esett, ami megesett; hogy talán *megint nem sikerült...?*

Sokan fájlalják, hogy a daloknál sokkal nagyobb teret kap ez esteken, estekben a monodráma – még ha ezt Cseh Tamás immár teljes színészi vértetben viszi is a közön-

ség elé. A szerzőtársak eleve dramatikus világa azonban most ezt a hangsúlyosan teátrális közlésmódot követelte meg. A csikorgóbb, kevesebb dallammal ajándékozó szöveget.

Amíg továbbra is hűségesen és kíváncsian várjuk azt a bizonyos Bereményi-regényt, eltöprengünk: vajon mennyi esélyt adhatunk egy összegző, retrospektív Cseh Tamás-album – nem egy neves együttesnek és énekesnek kijutott életmű-kiadás – megjelentetésére? Mert a Kelet-nyugati pályaudvar szövegkavalkádja akkor lenne igazán érdekes és történelmi, ha *A dal nélkül*, a *Levél nővéremnek*, a *Fehér babák takarója* és a többi est, lemez felől érkeznének a könyv jelenébe. Átöregedtünk a rendszerváltásba, át a bakelitkorongok hőskorából a CD-lemezek korába. Megérdemelnénk a Bereményi Géza-Cseh Tamás-összest.

/Tettyei mulatság/ Ha az írónak és az olvasónak is nagyobb szerencséje van, *Blasszauer Róbert* nevét 1971-72 tájt megismerhette volna az akkori, úgynevezett fiatal irodalomra éhes közönség. A *REPORTER* című regénye ugyanis már akkor készen állott, és csak jó pár fatális kiadói cirkusz – nem cenzurális kérdés! – akadályozhatta meg a publikálást. Most a *Fekete Sas Kiadó* az érdem, hogy ezzel a kötettel jelentkezett.

A mű egyébként valóban egy cirkusz körül forog, meg a címszereplő körül. A még millenniumi békeidőket élő városba cirkusz érkezik, és nagyjából ugyanakkor egy hírlapíró is, aki állítólag a mutatványosokra fogja specializálni magát. A helység neve a szövegből nem derül ki, de nem nehéz ráismerni a mediterrán hangulatú vidéki fészekre, patinás városaink egyikére. A címlap és a hasonló illusztrációk amúgyis föloldják a rébuszt. Ha az *Első pécsi Fűző Készítő* hirdetése a mérték után megrendelt testformázók ügyében a Király utca 19. szám alatti Vasváry-ház "műtermébe" irányít, hogy az igényesek beszerezhessék a "batiszt selyemből és legkönnyebb bálnacsonttal készült" alkalmatosságot, ha alkalmi ékszerajándékot Fischer

Zsigmondnál (Pécs, Ferencziek tere 14. szám) tanácsos vásárolni, akkor a szín alighanem Pécs lehet...

Sokféle náció, sokféle ember, sokféle esemény kevereg és kavarog az archaizáló stílusú lapokon, melyeket talán sötétlila tintával vethetett papírra az író. A színes, jó atmoszférájú anekdotafüzér elleni kifogásunk csupán az, hogy nem vére, hanem tényleg csak tintára megy a dolog. Nemes irodalmi irodalom ez, a századforduló kisebb írőin iskolázott epika, a cseh filmes újhullámtól modernben is megihletett próza.

Kelletlenül bár, de párhuzamot kell vonnunk a tettyei – és nemcsak tettyei, de "összpécsi" – vigasságok könyve és Spiró György 1974-ben közreadott *Kerengő* című regénye között. A kelletlenség oka az, hogy persze valódi összefüggés nincs a hús esztendeje fiókban fektetett Blasszauer-kötet, meg az ugyancsak hosszas érlelés és átdolgozás után véglegesült Spiró-alkotás között. A vidéki város rajza, az újdondász fölbukkanása, a sejtelmesség, a boldogtalanul boldog békeidőket idéző középponti "nagy kaland" kimenetele mégis rokonítja őket (a nagyobb súlyt

egyértelműen Spiró koncepciózussabb és hajlékonyabb műve képviseli). Ha... ha Blasszauer Róbert nyomtatásban látja viszont, már húsz esztendővel ezelőtt, a maga regényét, talán másképp alakul pályája. Talán Spiró mondjuk 1972-ben elvassa A reportert, és még egy pár vonásnyit módosít a Kerengőn. Vagy nem módosít, és akkor tőle egy Ady-reminiscenciákkal teli históriát, íróársáttól egy Somlyó Zoltán köpöncgébe burkolózó történetet kapunk. A "ha" és a "talán" múlt idején azért törhetjük a fejünket ma is – az olvasó figyelmébe ajánlva Blasszauer Róbert A reporter című regényét –, mert nem szününk meg bízni: az asztalfióknak író egy kötetes, kötet nélküli, de tényleg tehetséges "hallgató" írók, más pályára átnyergeltek (ismerünk nem keveset) negyvenes éveiket taposva visszatérnek az irodalomba is; és az ilyesfajta visszatéréstől talán a jövőben kevesebb lesz az irodalmi és a társadalmi ha.

/Apa-misztérium/ A Bécsben élő, 1943-as születésű Peter Henisch neve hiányzik általában aprólékos és színvonalas

világirodalmi lexikonunk negyedik kötetéből. A Grog-Ilv ugyanis éppen akkor jelent meg - 1975-ben-, amikor a szerző is publikálta APÁM KICSI ALAKJA című, önéletrajzi indíttatású regényét, megalapozva ezzel európai hírnevét. Az apa-misztérium, az "apák és fiúk" konfliktus, szembenézés lélektani vonatkozásai meglehetősen közismertek, aminthogy az is: a XX. század még jobban kiélezte e generációs kontradikciót. A magyar irodalom Henischsel egyivású nemzedéke (Simonffy András, Módos Péter, Nádas Péter, Marosi Gyula, Munkácsi Miklós, Bereményi Géza, Spiró György és mások rangos "társasága") szintén számos apa-regényt, apa-novellát, apa-víziót tett közzé, és Szabó István *Apa* című filmje, noha korábbi keletkezésű valamivel, ugyancsak ebbe a körbe sorolódik. A német nyelvű irodalomból a század eleji Franz Kafka-példával éppúgy közhely lenne előhozakodni, mint a későbbi téma-párhuzamokkal.

Henisch író-hőse, alteregó-figurája a fotográfus apát fotografálja. Az idősödő férfi, aki valóban fényképész-megörökítője volt a II. világháború sok fontos eseményének és színterének, eleinte szívesen és nyíltan, később óvakodva és kertelve válaszolgat az oknyomozó fiú faggatásaira. A fiatalember végülis képtelen megfejtetni, miért lett az apa, a hajdani fiatalember a Wehrmacht egyik sztárfotósa, és arra is nehéz felelnie, mennyiben bűn ez a nem tevéleges, de elfogadó-csatlakozó részvétel a háború örületében. Peter Henischnek nem pusztán a valóságos élet diktálta, mondta tollba az apa halálát. A mesélőnek egyébként is *el kellene tennie láb alól* azt a "kicsi alakot", egyben monumentálisan, nyomasztóan fölnövekedett árnyat, akit szeretve szégyell, taszulva ért, dühöngve hagy békén, éltetve temet. Nem a II. világháborús számvető, lelkiismereti irodalmat gyarapítja – félszázad múltán – e regény, hanem a borzalmas világégestől és emberpusztítástól majdhogynem függetlenül az örök apa-fiú viszonyt láttatja új szemszögből, impulzív stílusban, töprenkedve. A

szerző későbbi, már a saját nemzedékére koncentrálnak munkáiban annak is nyoma van, hogy nagyon jól tudja: a fiúkból valóságosan vagy jelképesen apák lesznek előbbutóbb, s maga a konfliktus a békésen békétlen kontinenseken is milliókban él tovább.

A Littoria könyvét *Révai Gábor* hidegizzású magyar nyelven, kiválóan tolmácsolta. Mondhatnánk, azért, mert neki is bőségesen volt oka és ideje az apa- emléken, apa- képen meditálni. De mondjunk csak annyit, hogy mint elsőrangú fordító, elsőrangú könyvet fordított remekül magyarrá.

„Csak most értem meg az apámat...” A Bartók rádió április 11-én – húsvétkor, és József Attila születésnapján, és a költészet napján – sugározza majd (azaz sugározta tehát) a költő minden verseit. Párját ritkító vállalkozás, nagyszerű rádiós tett, versünnep. Éppen akkor, midőn József Attila művészi nagyságát oly sokan szeretnék kikezdeni, nem elégedvén meg azzal a ténnyel, hogy a sokáig kizárólagosan ünnevelt proletárköltőben a XX. századi egzisztencia, világárvaság nagy lírikusát is látnunk kell, s hogy legjelentékenyebb költeményeinek eddig hirdetett – és tanított – listája átigazításra, újragondolásra vár.

Miközben például utcanévtáblák leszedetetésével, kishivatali pocskondiázásokkal folyik a méltatlan József Attila-*újraértékelés*, a filológia, az irodalomtudomány szerencsére tudja a dolgát, és tárgyilagos szakmunkákkal igyekszik elmondani mindazt, amit elmondani a mai tudás szerint kötelessége. Szabolcsi Miklós nagymonográfiájának harmadik kötete, a *„Kemény a menny”* e napokban hagyja el a nyomdát, két könyv pedig, szintén idézet-címmel, a minap látott napvilágot.

Az *„ÚR A LELKEM”* Szőke György tanulmányait fogja össze négy nagy fejezetbe. A kései, a beteg József Attila iránti idegenkedést és értetlenséget kívánja oszlatni a szerző, életrajz, kórrajz és költészet bontatlan, ám árnyalt együttes bemutatásával. *A hiányt összegző versek: az*

anyakép és az apakép alakulása című részt a legmegragadóbb a legkisebb tényeket is mérlegetlő, elsősorban pszichológiai közelítésű, de az elemző vértezett-ségét is megcsillantó írások között. (A kötet a *Párbeszéd Kiadó* újdonsága.)

„EGY, KI MÁRVÁNYBÓL RAK FALUT...” címmel értekezik József Attila és a folklór viszonyáról *N. Horváth Béla* (*Babits Kiadó*). A falusi tapasztalatok, a népköltészeti ihletés, a népi írókkal való viszony inkább nyomszerűen szokott föltűnedezni a József Attila-irodalomban, legalábbis a nagyvárosi élményanyag, a magas irodalmi indíttatás, a munkásmozgalommal való kapcsolat hangsúlyosságához képest. A laza monográfiává kerekedő tanulmány sor főként a szociológiai-történeti-néprajzi vizsgálódásszempontra érvényesíti, de kellő mértékben képviselteti magát itt is a műelemzés. A József Attila-ünnep előestéjén örömmel nyugtázzhatjuk tehát, hogy minden polémia közepette ezt az életművet övezi jelenleg a legaktívabb szakmai serénykedés.

/Borges Oral/ Az 1899 és 1986 között élt argentin poeta

és prózaköltő, *Jorge Luis Borges* mester volt a tanulmányírásban és a filozófiai elmélkedésben is. A mitológiától az avantgardig évezredek irodalmában és művészetében mozgott otthonosan, ideértve több európai nyelv literatúráját és az észak-amerikai műveltséget is. Hosszú emberéletének alig járt túl a felén, amikor szembetegség támadta meg. A sorozatos hályogműtétek sem segítettek. 1955-től alig-alig szivárványlott föl előtt a külvilág: a belső látásra kellett hagyatkoznia. Vakságát "lassú besötétedésnek" fogta föl; a szenvedést – kegyelemnek.

A modern Teiresziász 1978 júniusában öt előadást tartott a Belgrano Egyetemen. Össze nem függő témakörei érdeklődésének változatlan sokrétűségéről tanúskodtak. Nem tényeket "jósolt", hanem teóriákat dolgozott ki, másfelől pedig a múlt bizonyos tendenciáit rekonstruálta. Szükségképp az élőszó szabadságára bízta magát: a csapongás nélküli asszociációkra és a dialógus közvetlenségére. Ez a BORGES ORAL: a könyv, amelyben az élőszó Borgese fordul az olvasókhöz. Magyarul – az egyik írás nyomán –

A HALHATATLANSÁG címet nyerte el az *Európa* kiadványa. (A szöveggondozók csak a legszükségesebb simításokat végezték el a sajtó alá rendezéskor.)

Ha azzal a maximalizmussal közelítünk a könyvecskéhez, amely a szerző nagy alkotásainak olvastán vagy legendájának ismeretében alakult ki bennünk, akkor ez a lazán szólt kései opusz: csalódás. *Tóth Éva* beleérező fordítása sem eleveníthette meg az agg zseni személyes jelenlétének szuggesztivitását. Maga a pusztá szöveg nemegyszer vázlatos vagy közhelyes. Az öt eszmefuttatás közül háromban inkább csak feladatokat jelöl ki az ész és a szív számára, saját gazdag tapasztalatai alapján. Ilyen az *angyalokkal és a démonokkal történő társalgás* kérdésköre például.

A legtöbb intellektuális és spirituális erő A halhatatlanság és Az idő című gondolatsorokban pezseg. Ez az igazi, az ereje teljében lévő Borges, aki az örökkévalóságról mint "minden tegnapunk, minden tudatos lény tegnapjainak összegéről" medítál, és bár tagadja a személyes halhatatlanságot, vallja azt, amit "kozmosz halhatatlanságként", közös emberi reménységként fogalmaz meg. Mindezt személyes, szeszélyes, színes érvekkel és élményekkel hol többé, hol kevésbé támasztva alá.

Jó e könyvet olvasni, mert jó a nagyság közelében lenni. S amilyen esendők vagyunk, attól is öröm fut át rajtunk, hogy a földi nagyság néha maga is csendő. (Olyannyira, hogy a kötetben Borges születési és halálozási év száma is pontatlanul áll...)

(A *megvilágosulás* regénye) A svájci születésű, Nobel-díjas német író, *Hermann Hesse* SZIDDHÁRTA című regényével egyrészt visszatérünk Európába, másrészt máris továbbrepülünk Keletre. E könyvben a hagyományos történetmesélés és a poézis keveredik szerencsésen. Hasonlóképp ideális arányban van jelen az elvont keleties példázatosság, és az európai szívnek, elmének ismerősebb énközpontú, dinamikus, a kérdésekre biztos választ kereső élet-

felfogás. Német fejlődésregény és hindu rege alkot egységet a könyvben, melynek közbevetéses, faragványos mondatait a fordító *Kászonyi Ágota* magyarul is kemény köből, de a lágság képzetét keltve véste ki.

A vándorútként fölfogott, stációs élet száz- és százezer jobb és rosszabb regénynek volt és lesz is még tárgya. Sziddhárta, a szép bráhmánfi, az *ifjú sólyom* a maga akaratából végiglengi a létezés valamennyi gyönyörűségének, szenvedélyének, megpróbáltatásának tájait. Gyarapodik tudásban, fogyatkozik hívságban. A megnyugvást, a lemondást, a szemlélődést, a benső látást mintának fölmutató Hesse 1922-es datálású hosszú elbeszélése nem a szerelem, a játék, a birtoklás elleni prófécia. Sőt: ezek meghódítására bíztat a mű költői epizódjaival és a címszereplő latolgató önkomentárjaival. Hiszen csak az képes a lemondásra, aki tudja, miről mond le. Erkölcsi értéke csak annak az elfordulásnak lehet, amely egyben odafordulás valami máshoz. A lényeges a lényegtelennek miriádjaiból sűrűsödik.

A könyv kulcsszava az utolsó mondatból sem hiányzó szó: a *mosoly*. Ami bölcsességgé, végső tudássá párlódik, ami az emelkedettségéből sugárzik, ami a csudálatos hullámokat vető lelki öröm külső megnyilvánulása – az mindig

a mosoly. Midőn Sziddhárta Énje “beleolvad az Egységbe”, ez a mosoly nem hagyja el. “Életének ettől az órájától fogva Sziddhárta nem harcolt a sorsával, és nem is szenvedett miatta. Arcán a tudás derüje virágozott, mely ellen az akarat nem berzenkedik, amely befogadta a tökéletességet, amely egyetért a történetes folyamával, az élet áramával; mert megtölti a szenvedésben és örömben való osztozás, odaadón követi ezt az áramlást, s az Egységhez tartozik.”

Kicsoda, micsoda a nagybetűs Egység? – ezt Hesse Sziddhártája sem tudja megválaszolni. De bizonyossá teszi, hogy létezik; s így bizonyossá azt is, hogy szükséges, érdemes keresni. (*Európa Kiadó*)

*Június 1-e lesz holnap. Pünkösdhétfe után elkezdődik az ünnepi könyvhét hete. Lesz a boltokban Cseres Tibor kötet a: Kentaurók és Kentaurnök. De az író már nincs velünk. A Hideg napok bölcs alkotóját, a mai magyar próza egyik legszellemesebb mesélőjét veszítjük el. Isten nyugosztalja**

* Szomorúan adunk helyet a Szerző lapzártá után érkezett sorainak.